

dannie.io

Kunst & Zwalm 2023

(over/met/in/door)
water

“Al het water
heeft een perfect
geheugen en
probeert voor
altijd terug te
keren naar waar
het was.”

(Toni Morrison)

Introductie boek en tijdslijn

In de voorbereiding van deze publicatie keken we hoe de verschillende sporen van Kunst & Zwalm 2023 organisch met elkaar verbonden kunnen worden. Dit deden we aan de hand van gesprekken. We zijn gestart met een conversatie tussen Chris Rotsaert (manoeuvre) en Loes Jacobs (nadine), de curatoren van deze dertiende editie, om enkele terugkerende thema's te destilleren, zoals water en collectiviteit. Alle kunstenaars waren op verschillende manieren met water verbonden, niet alleen als thema en fysieke entiteit in het landschap, maar ook hoe water zich gedraagt en reflecteert in hun werkmethoden. Collectiviteit komt eveneens op vele verschillende manieren aan bod, via de werkmethodes of verbinding maken met het landschap. Die verschillende verbindingen kregen een visuele identiteit via de Ampersand (&).

De herinneringen van Chris en Loes vormen de rode draad doorheen het boek, die weer opgepikt wordt door de deelnemende kunstenaars. Met sommigen hielden we een klein interview, anderen deelden extra informatie of materiaal dat in de aanloop van deze editie van Kunst & Zwalm tot stand kwam. Het idee van deze tekst is om een rivier te zijn die in verschillende richtingen stroomt en zich richt op de achtergrondverhalen van Kunst & Zwalm. We wilden de verschillende processen zichtbaar maken als 'ripples of water' die deze editie hebben gevormd. Als water

kwamen al deze verhalen aan, en stroomden weer weg. In dit boek proberen we ze samen te brengen, te vangen of terug te halen in onze herinneringen.

De tijdslijn in het boek tracht de verschillende temporaliteiten samen te brengen en de kunstenaarstrajecten te situeren in de tijd. Enkele kunstenaars startten vanuit hun residentie bij manoeuvre of workshops die ze ter voorbereiding hadden ingericht. Bij anderen kwam het traject op gang door de wandelingen die elke dertiende van de maand plaatsvonden. En dan waren er kunstenaars die in situ werkten en echt moesten opbouwen en installeren tijdens de zomer. In de uiteindelijke weekends werd ieders werk publiek toegankelijk gemaakt langs de route, met tijdelijke acties of performances op specifieke momenten.

11 oktober 2024

manoeuvre is tijdelijk verhuisd naar
Kunsthall voor een reflectie-residentie.
We nemen plaats op het blauwe vilten
tapijt van Lize Maekelberg, die stage
liep bij manoeuvre voor
Kunst & Zwalm.

De wol voor dit textielwerk kwam
van de schapen in Zwalm, ze
werd opgehaald en gewassen.
Het is geen perfecte wol om te
vilten, dus werd ze gemengd met
wolvilt en daarna gekleurd. Het
was een experiment. Het idee
was om een rond tapijt te vilten.

‘Is dit technisch wel mogelijk?’
Iedereen vond een plekje aan de
grote vierkante tafel en er werden
systemen bedacht om het midden
te vinden. Doordat de vrouwen
bij manoeuvre hun technieken
delen is het proces altijd anders.

Om te vilten is er veel water
nodig. Emmers water werden van
boven naar beneden gebracht in
het atelier van manoeuvre in de
Bomastraat in Gent. Om het tapijt
uit te spoelen, kocht manoeuvre
een rond plonsbadje, dat op straat
werd gezet. De burens kwamen
kijken, kinderen kwamen er met
hun voetjes in zitten. Het werk-
proces zorgde voor verbinding.
Tijdens Kunst & Zwalm 2023 lag het
tapijt voor de molen, in het veld...

Nu is het een spoor, op de vloer
van de oude kapel in Kunsthall,
ideaal voor een gesprek met Chris
Rotsaert en Loes Jacobs over het
parcours van Kunst & Zwalm 2023.

“De route
vertrok van het
water; iedereen
kon eender
waar starten
en eindigen en
bewegen in alle
richtingen.”

Cirkel (en verbinding)

Chris [manoeuvre]:

In het begin dachten we na over wat de vorm van de route moest zijn, of kon zijn. We zijn vertrokken van een plek waar het water erg hoorbaar was [naast de Zwalmolen], en al snel hadden we beslist een soort cirkel te maken, die onderbroken kon worden. Het stond het publiek toe overal mee in te stromen, met uiteraard de mogelijkheid om dieper te gaan. Die openheid was erg leuk om mee te nemen in een editie die 'water' als thema heeft. En het idee dat niet iedereen alles op dezelfde manier ziet of beleeft. We wilden daar een beetje los van komen. Mensen die er zijn, die zijn er; mensen die er niet zijn, zijn er niet; en sommige vertelden over wat ze gezien hadden aan andere voorbijgangers. Bovendien moest niet alles een sculptuur worden of iets statisch zijn. Ik denk dat dat een kracht heeft.

Loes [nadine]:

Ik weet nog dat ik nadacht over wie geïnteresseerd zou zijn in een opdracht als Kunst & Zwalm. De mensen die bij me opkwamen, waren allemaal op een manier verbonden of bezig met water. Het was een bewuste keuze om met kunstenaars te werken die we al een beetje kenden. Er was enerzijds een uitnodiging naar kunstenaars die met water als thema werken. Maar anderzijds ook naar mensen die interesse hadden in het gegeven van Kunst & Zwalm, om met het landschap in situ te werken. En ook manoeuvre werd een portaal voor deelnemers.

Chris:

Bij manoeuvre doen we bijna nooit kortstondige projecten. Eigenlijk is het als een grote familie die groeit. Iedereen komt altijd wel terug voor het een of het ander. En door die langdurigheid kan die verbinding of ontmoeting in het 'maken' dieper gaan. Omdat manoeuvre werkt met mensen die anderstalig zijn, duurt het maakproces sowieso veel langer en moet je gewoon veel meer tijd nemen. Dus die traagheid en een lange tijdspanne zijn nodig om werk te maken.

Loes:

Om collectief werk te maken, zeker. Ik vond het van onze kant uit [nadine] heel fijn om een manier te vinden waardoor er nieuwe mensen binnen kunnen stromen. Om dat ook open te breken, om naar andere kunstpraktijken op zoek te gaan, die we anders niet zozeer op onze radar hebben. En dat in samenwerking met een andere organisatie [manoeuvre] waarvan je de werkmethode heel erg vertrouwt.

Chris:

Met Piet [Bodyn, grafisch ontwerper] zijn we heel vroeg gaan babbelen. En het was interessant dat hij zichzelf ook eerder als mede-kunstenaar zag voor deze editie. Hij dacht mee na over het beeld waaraan we deze editie konden ophangen, het stadium waarin het zich op dat moment ontwikkelde, en hoe het procesmatige daarin voelbaar kon worden.

Loes:

Voor ons was het belangrijk dat hij als grafisch ontwerper zijn invloed en zijn ideeën daar vrij kon inbrengen. Ik denk dat wij alleen de ' & ' als aanknopingspunt hadden. De collectiviteit moest op een manier zichtbaar worden, ook op de poster.

Chris:

In het voortraject installeerden we al het idee van verbinding. De Coral Reef is een gezamenlijk werk waar iedereen aan kon deelnemen. Of met de hele groep het parcours wandelen, dat we elke dertiende van de maand deden. Dat zijn zo'n dingen die je installeert, waarmee je connectie wil opwekken. En dan gebeurt er van alles in de opbouw of aanloop ernaartoe, waar ook nog heel veel onverwachte connecties ontstaan. Dat was heel belangrijk voor ons, om te ontmoeten. En dat het water aanwezig was in onze ontmoetingen.

“De blauwe
bol. De cirkels
(waarrond
of waarin of
waarop) je zit
om dingen te
bespreken. Dit
betrekken op
water.”

De Brunch

Kunst & Zwalm (over/met/in/door) water vond plaats tijdens het laatste weekend van augustus en de twee eerste weekends van september. Het parcours startte aan de Zwalmolen, waar bezoekers een routeplan kregen en een boekje met beschrijving van de werken. Voor kunstenaars en Zwalmenaars startte dit avontuur echter al veel eerder.

Het startschot werd gegeven tijdens een zondagsbrunch in oktober 2022. De vrijwilligers van BOEM zetten meteen een gemoedelijke sfeer en geven het meteen al mee: 'we like to party'. Het uitgebreid buffet met zoet en zoute taarten geeft meteen goesting aan de kunstenaars om deel te nemen.

Curatoren Loes Jacobs (Brussels kunstenlaboratorium nadine) & Chris Rotsaert (Gents co-creatieplatform manoeuvre) stellen daar de wandelroute voor, met de uitnodiging om elke 13de van de maand die route samen te wandelen, om het creatieproces leven in te blazen maar ook om kennis te maken met de omgeving, de Zwalm en uiteraard de inwoners.

Crochet Coral Reef

manoeuvre draagt bij aan het Crochet Coral Reef-project door zich te richten op het maken van gebleekte koralen, als startpunt om aandacht te vestigen op koraalverbleking door klimaatverandering. Dit project sloot mooi aan bij het thema 'water' van Kunst & Zwalm. Tijdens enkele samenkomsten op de dertiende kwam manoeuvre bij elkaar en werkten de kunstenaars gezamenlijk met hun handen aan deze Coral Reef. Dit project bleef doorlopend in ontwikkeling, zelfs tijdens de publieke weekends.

Coral Reef is een project gestart door Christine en Margaret Wertheim dat kunst, wiskunde, en ecologie combineert om aandacht te vragen voor klimaatverandering. Met gehaakte koraalriffen, gemaakt door duizenden mensen wereldwijd, weerspiegelt het project hyperbolische vormen uit de natuur. Van overal creëren gemeenschappen, waaronder manoeuvre, hun eigen 'Satellite Reefs' om het bewustzijn over milieuproblemen en de waarde van handwerk te vergroten.

13de van de maand

Elke dertiende van de maand werden de kunstenaars en vrijwilligers van Kunst & Zwalm vrij uitgenodigd om samen te wandelen in de Zwalmstreek. Deze afspraak was geïnspireerd door de dertiende editie van het festival, waarbij de dertiende telkens op een andere dag viel voor meer flexibiliteit in ieders agenda. De bijeenkomsten dienden als momenten om met elkaar in te checken over het werkproces en te bespreken wat er in de komende weken moest gebeuren.

Afen toe werd er ook afgesproken bij manoeuvre, zodat alle deelnemers eenvoudig konden aansluiten en kennismaken met het atelier. Ook partners zoals BOEM en buurtbewoners werden betrokken, bijvoorbeeld door samen naar de camping te gaan om mensen met elkaar in contact te brengen.

Tijdens de wandelingen, zoals die langs de Zwalm op 13 juni, werd ook het Crochet Coral Reef project in de omgeving geïntegreerd, waarbij manoeuvre een ondersteunende rol speelde.

“De methode
van werken, of de
niet-methode, is
ook een beetje
als water. Dat is
heel organisch en
vloeiend.”

‘Water’ & methodes

Loes:

Sommige kunstenaars waren echt met water bezig. Zoals **Vermeir & Heiremans**, bijna theoretisch en politiek, en **Various Artists** waren ook al met water bezig in verschillende van hun projecten. Iemand als **Anna Raimondo** was dan weer heel geïnteresseerd om met jullie [manoeuvre] in contact te komen rond dat thema wat helemaal paste bij haar manier van werken, mensen bevragen over water. Voor sommige kunstenaars kwam hun project door het traject zelf op gang en de wandelingen die we elke dertiende van de maand organiseerden. Zoals **Charlotte Peys & Does Vandousselaere**, die de beek op de route vonden. Zoals zij altijd met het in situ gegeven bezig zijn, en specifiek werken met een lokaliteit.

Chris:

Het was leuk om een thema te hebben. Omdat je dan effectief leest of zoekt waar je iets meer kan vinden. manoeuvre was niet per se met water bezig, dus vond ik het interessant om te zien waar en hoe, of op welke manier we daar wel mee bezig zijn: het water dat we drinken, hoe we omgaan met water... De kleine dingen in het leven die binnenkomen waar we ons meer op konden focussen en wat ons kon verbinden met dat thema, met Brussel en met het water van de Zwalm.

Loes:

Water is een thema dat iedereen raakt en begrijpt, maar we wilden dat ook in een ander daglicht zetten. Het publiek op een andere manier doen nadenken over water. Niet alleen water als ecologisch drama, ‘het is slecht gesteld met het water in Vlaanderen’, maar ook, wat kan water ons leren?

Chris:

We dachten na in welke handvaardige praktijken we water gebruiken. In vilt is water al enorm aanwezig. Maar er waren ook mensen waarmee we al gewerkt hadden in een vroeger traject, zoals **Ada Van Hoorebeke**, die met kleuren bezig is en ook het hele ecologische aspect van water meeneemt in haar werk. Of **Homa Arkani**, met wie we een traject gedaan hadden rond Bruegel en Rumi. Op een manier klopte het helemaal om daar het water-thema bij te voegen en een nieuw traject te starten, als vervolg op waar we reeds mee bezig waren. En dan was er **Hiroko Tsuchimoto**, die net een traject met ons gestart was en rond ecologie en migratie werkte. Dus die vond het boeiend om vanuit dat onderzoek na te denken over water en van daaruit iets te ontwikkelen met manoeuvre. Zij kwam in residentie bij ons en tijdens het voortraject organiseerde ze de workshop ‘Becoming Streams’ in de Printerette in Gent.

Loes:

Een groot deel van het productiewerk, iets wat vaak naar de achtergrond verschuift, waren de verschillende subsidieaanvragen (zowel bovenlokaal als lokaal), de regels waarmee rekening moest worden gehouden. Zo spraken we met de Vlaamse watermaatschappij om te kijken of de boot op het water kon. ‘Onmogelijk.’ En aquariums in de Zwalm? ‘Nee, beter in de zijarm.’ Op die manier vonden de werken ook hun weg. Het was niet zo evident als ‘daar willen we iets tonen en dat zal ook lukken’. Elen Braga was bijvoorbeeld op zoek naar een veld om haar sculpturaal werk te installeren. Dat lukt dan met de hulp van iemand als Lily [Van Glabeke], die al heel lang betrokken is bij BOEM. Zij ging persoonlijk langs bij alle boeren om te vragen wat mogelijk was. Gelukkig kent ze veel mensen.

“Het geluid van het water had ook een invloed op onze werken.”

“In vele opzichten
werd water
onze leidraad en
beslissende factor.
De noodzaak die
voortvloeide uit
dingen die niet lukten
door de afwezigheid
van water, de hevige
regen die de beek liet
overstromen, de vorm
van het traject - dat
alles zorgde ervoor dat
we in contact kwamen
met heel veel mensen.”

Vermeir & Heiremans

De Zwalmolen en haar geschiedenis was voor het kunstenaarsduo Vermeir & Heiremans de context om te begrijpen hoe water werd en wordt beheerd. Ze gingen met verschillende praktijkexperten en officiële instanties hierover in gesprek, vertrekkend vanuit het begrip 'plura dominia': het gelijktijdige gebruik door meerdere personen van dezelfde hulpbron, in dit geval water. Hun onderzoek resulteerde in de presentatie van twee archiefdocumenten in de Zwalmolen, die 'geactiveerd' werden bij de start van vier wandelingen in de buurt, en een tekst die het begrip 'plura dominia' verder kadert.

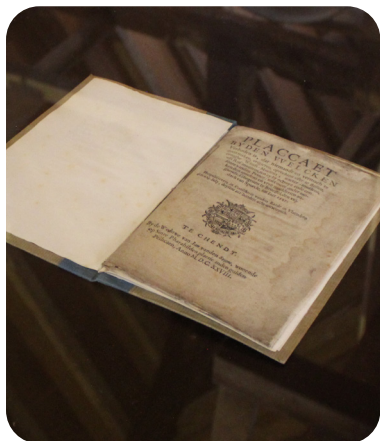
Op de open plek naast de Zwalmolen, waar er vroeger een oliemolen was, installeerde Marion Aeby, op uitnodiging van Vermeir & Heiremans, haar werk *Rayonne*. De blauwe overspanning, gemaakt van het bovenste deel van een warme luchtballon, markeerde niet alleen wat er vroeger was, maar werd meteen ook een plek voor publiek debat op het wandeltraject.

Heiremans:

Mensen die bezig zijn met waterbeheer denken na over water als gemeengoed en hoe je die meerlagigheid - plura dominia - vandaag kan begrijpen, m.a.w. hoe de verschillende gebruikers van het water met mekaar tot goeie afspraken daarover kunnen komen. De Zwalmolen en de vistrap op de rivier de Zwalm maakte die problematiek meteen zichtbaar. De watermolen heeft een bepaald debiet nodig om te kunnen draaien, terwijl de vistrap het water van de Zwalm juist afleidt. Dat is tegenstrijdig. Daarenboven streven administraties soms hun eigen doelen na, die niet noodzakelijk complementair zijn. We vroegen ons af of er manieren zijn om daarover in gesprek te gaan, door terug te gaan kijken in de archieven naar de geschiedenis van de Zwalmolen.

Voor elk van de vier wandelingen hadden we een gast uitgenodigd die meer duiding kon geven op de lokale waterproblematiek. Naast Lode Tanghe, provinciaal beleidsmedewerker project Water-Land-Schap 2.0, David Aubin, professor politieke wetenschappen UCLouvain, en Tom Vos, onderzoeker corporate governance, ontmoetten we Walter Van den Branden, de beheerder van de Zwalmolen en hoofdconservator van de

Provinciale erfgoedsite Mola - Molencentrum te Wachtebeke. In Mola vonden we in relatie tot het begrip 'plura dominia' een Placcaet, een tekst met gebruiksregels over molens die openbaar wordt gemaakt zodat iedereen weet waaraan zich te houden. Placcaet is een edict van Karel V dat een eerste keer werd gedrukt in 1547 en opnieuw gepubliceerd in 1628.

Bij de gemeentelijke administratie van Munkzwalm vroegen we de kaart van onbevaarbare waterwegen op. In het tweede kwart van de 19de eeuw kreeg elk dorp een kaart van de waterwegen op haar grondgebied ter bewaring. De kaart van Munkzwalm toont meteen het stukje waar het K&Z wandelparcours dit jaar startte.

We spraken ook met Tom Beckx van de Vlaamse Milieu Maatschappij. Het gesprek met Tom was heel inspirerend. Hij demonstreerde met zijn gsm hoe hij vanop afstand het debiet van de Zwalm kon regelen. Bij '10 cm overloop' zagen we het water gewoon weglopen in een verzamelkuil. Toen hij de stuw liet zakken tot wel 40 cm, werd de Zwalm een wildwater stroom. Langs de oever van de rivier loop je bovendien op dezelfde hoogte als het water. Het water is heel dichtbij...

Vermeir:

Het gaat altijd over 'plaats geven aan het water'. Daarvoor zijn er schotten geïnstalleerd, zelfs in heel kleine beekjes, waarmee men het water kan laten dalen of stijgen, om overstromingen tegen te gaan of het land te bevoeien. En dat was ook een mooie parallel met het verleden van die molens en het Placcaet, omdat al die watermolens (op de Zwalm waren 13 molens actief) in concurrentie gingen met elkaar. De Zwalm is een bronrivier en geen regenrivier, waardoor zij altijd een vrij groot debiet heeft. En voor molens moet de rivier ook een groot verval hebben. Er was een pegelpeil, hoogste niveau dat een molenaar het water mocht opstuwen, maar daar werd dikwijls mee gefraudeerd. Als het water stijgt om het rad voldoende te laten draaien, kan het zijn dat de volgende molen te veel of te weinig water heeft, of dat de huizen helemaal beneden in het dal onder water lopen. Daar was vaak ruzie over, dus dat moest ook gereguleerd worden met het Placcaet. De tekst ging zelfs verder door te stellen dat niemand zomaar een windmolen of een rosmolen (die werkt met ezels of paarden) en zelfs geen handmolen zelf mocht gebruiken of oprichten, omdat daar dan taksen op geheven konden worden door de heer van Gavere.

Heiremans:

Walter Van den Branden schreef een doctoraat over molens in Vlaanderen, en liet de Zwalmolen volledig restaureren tot een werkmolen die regelmatig wordt geactiveerd. Van de molenaar kregen we een zakje bloem. Ze mogen de bloem niet verkopen, alleen weggeven. Naast de Zwalmolen waar Marion haar werk had geïnstalleerd, was er een tweede molen, een oliemolen. Die tweede molen is verdwenen. Enkel haar fundamenteën zijn nog gevonden. Op die plaats heeft Walter een dynamo laten installeren, die wordt aangedreven door het water van de Zwalm om op die manier eigen elektriciteit te genereren.

Vermeir:

Dit komt dan opnieuw in concurrentie met de vistrap die verderop gemaakt is. Ook hier weer gelijktijdig maar verschillend gebruik van het water van de rivier. De vistrap leidt het water af waardoor de molen niet genoeg water heeft om graan te malen of het rad van de dynamo te laten draaien. Dus weer een gegeven van 'plura dominia': wat doe je met hetzelfde goed, water, en tegelijk hoe geraak je niet in concurrentie met elkaar. En dan natuurlijk ook het landschap, als het water afgeleid wordt, voor industriële of andere doeleinden, of boeren mogen water pompen of niet voor

de irrigatie van de gewassen, dan is er opnieuw een probleem met de molen of met het landschap. Het landschap zou moeten kunnen functioneren als een spons, maar grondwater of rivierwater wordt vaak teveel opgepompt. Dus dat is een enorm complexe problematiek.

In de presentatie in de Zwalmolen tonen we ook een reeks van 12 glazen flessen waarop de tekst van het Karel V Placcaet is gegraveerd. We ontdekten namelijk dat er in de Zwalmstreek enorm veel kleine exploitanten waren van drinkwater. Een selectie van die waters hebben we gemengd, in flessen gebotteld en verzegeld. Het eigenaardige was dan ook weer dat de mensen van de streek hun eigen drinkwater niet uit de kraan konden halen, terwijl er enorm veel water geëxploiteerd werd. De watermaatschappij (Farys) moest haar water deels bij Vivaqua gaan halen (uit Brussel of Oostende). De mensen uit de streek betalen het duurste kraantjeswater van Vlaanderen, terwijl ze bovenop hun eigen bronnen lopen maar er geen gebruik van kunnen maken. Het meest cruciale, maar ook pijnlijke, dat we geleerd hebben, is dat de rivier de Zwalm ontstaat in Wallonië, en het waterbeheer in Wallonië is compleet anders dan in Vlaanderen. Maar een rivier, of water, stopt niet aan de grens en al zeker niet aan een taalgrens.

7 Walks (Placcaet), Vermeir & Heiremans,
2023

Various Artists

In de artistieke praktijk Various Artists is water sinds 2011 een doorlopend thema. AGUA CON GAZ, de overkoepelende naam van dit onderzoek, zinspeelt op hoe de mens water tracht te controleren en hoe dit vaak clasht met de aard van water dat zich niet laat afbakenen, en van nature een gemeengoed is. De exploitatie van water en het vasthouden van water, zoals bij de constructie van hydraulische dammen, waarbij grote hoeveelheden water (waterlichamen) worden ingedamd om energie op te wekken. Deze menselijke ingrepen hebben een enorme impact op de natuur, op het landschap, het waterleven en ook op de mens.

In het poorthuis naast de Zwalmolen richtten Various Artists een tentoonstelling in, Inonde-moi, met een selectie van werken waarin fysische eigenschappen van water zich vermengen met de politieke en economische realiteit. Tijdens de avondwandeling gaven Various Artists een rondleiding doorheen de expositie. Het BELÍNDIA-project werd ook in deze context opgenomen, een fictief voorstel dat zich richt op de rol van water als actieve factor die invloed heeft op de ontwikkeling van een land, evenals op haar economie

en macht. “In 2121 werd ons land, samen met Luxemburg, overgenomen door India en kreeg het de naam Belíndia. Voorheen stond het bekend als Nieuw-België™ en het Groothertogdom Luxemburg.” Zo ontwikkelen VA zeer tastbare toekomstscenario’s, in een kleine expo die aandoet als ‘tourist office’.

In de zijarm van de Zwalm, langs de vistrap, plaatsten Various Artists ondergelopen bonsaïs op sokkels. De bassins moesten eerst worden gepoetst omdat er algvorming was. Daarna werden de nieuwe bonsaïs erin geplaatst en met proper water gevuld. Samen met Loes Jacobs werden deze sokkels zorgvuldig in de rivier geïnstalleerd. Met hun waterpak met laarzen inclusief gingen ze de zijarm in. Uiteraard doken er moeilijkheden op. De zandbodem van de Zwalm was bijvoorbeeld niet overal even stabiel, waardoor zware stenen moesten worden aangevoerd om de sokkels recht te houden. Ook de hevige regen had invloed op deze installatie. Tijdens de weekends van K&Z waren VA dan ook steevast aanwezig om de installatie te controleren, alsook tekst en uitleg te geven in de kleine expo en het wandelparcours met water te bespreken.

‘BELÍNDIA’ Various Artists, 2021

‘AGUA CON GAZ’ Various Artists,
2014-2017

Anna Raimondo

Anna Raimondo's project draaide om haar transformatie als zeemeermin, waarbij ze vermoeid op de bus zit en mensen vraagt om haar naar de zee te dragen. manoeuvre verdiepte zich in het thema door "zeemeerminnenstaarten" te creëren die geïnspireerd waren op krokodillensteken. De samenwerking met manoeuvre werd een essentieel onderdeel; voor Anna begon het proces al in hun atelier. Chris van manoeuvre vroeg hoe ze het publiek naar het atelier konden leiden en benadrukte de waarde van artistieke uitwisseling. Dit gold ook voor andere projecten zoals dat van Karel Thienpont. manoeuvre ging uit van de essentie van "vanaf nul beginnen" voor hun bijdragen aan K&Z, en in dialoog met de kunstenaars ontstonden nieuwe verbindingen en creaties.

Anna:

Aanvankelijk wist ik alleen dat ik wilde werken met een groep vrouwen die interesse had om deel te nemen aan het project. Bij manoeuvre in het atelier hebben we ieders beeldvorming rond de zee bevraagd; onze ervaringen, visies en herinneringen. Ieder van ons deelt een unieke ervaring met de zee. De complexiteit – en

tegelijkertijd de schoonheid – van het werk is gebaseerd op het feit dat we geen gemeenschappelijke taal hebben. Vandaar de grafische titel ~~, die golven oproept en daarmee de fluiditeit van communicatie voorbij taal. Desondanks slaagden we erin samen opnames te maken. Soms begrepen we elkaar als bij een wonder, soms door geluiden na te bootsen, soms met behulp van een online vertaler en soms via Chris en Phyllis.

Van deze opnames heb ik voornamelijk het gezang, de puur klankmatige delen en kleine vocale fragmenten behouden. Ik wist dat het publiek zich kon onderdompelen in de kracht van deze opgenomen stemmen, zonder dat er een vooraf bepaalde narratieve vorm nodig was. Toch waren de interviews essentieel om elkaar beter te leren kennen, om een vertrouwensband te scheppen tussen mij en de deelnemers, en ook om de uiteindelijke vorm van het project te vinden. Tijdens de bijeenkomsten had ik de vrouwen gevraagd om foto's te delen die de zee uitbeelden. Eén van hen, Edibe Aydin, liet ons een foto zien waarop ze lachend naar de lucht wijst van op een boot, met de zee op de achtergrond. We wisten allemaal dat deze foto belangrijk zou zijn.

Ondertussen vond ik op het parcours een bushalte, blauw en geel, met een bankje in het midden. Behalve dat het een perfecte buitenplek was om te luisteren, was het ook qua kleur een ideale locatie om die foto te integreren. Zo werd de foto een met de hand geborduurd doek, en de bushalte een doorgangsplek tussen het heden in Zwalm en de zee, opgeroepen door hun stemmen. De stem duidt altijd op menselijke aanwezigheid, en is een krachtige oproep tot luisteren – of op zijn minst een oproep van de Ander om erkend te worden als persoon, als mens. In dit specifieke project tekenden zang en meertaligheid de zeeën die we elkaar vertelden.

Charlotte Peys en Does Vandousselaere

Does, Charlotte en Rawi namen bezoekers mee naar het bosje langs de Passemarebeek. Daar meandert de beek nog zoals ze wil, terwijl ze een paar meter stroomafwaarts wordt bedwongen door gekooide stenen. Dit soort aanpassingen aan beken en rivieren kenmerkt zich door properheid en rechtlijnigheid, terwijl erosie en het voorspellen ervan een wispelturige en veranderlijke zaak is. In het onbewaakte speelterrein om en rond de Passemarebeek groeiden grillige sculpturen - geïnspireerd op elementen die erosie op golfbrekers tegengaan - maar ze kregen een andere vorm en functie en bewogen mee met de Passemarebeek in al haar grillige veranderlijkheid. Tijdens het tweede weekend van Kunst & Zwalm was er hevige regenval waardoor sommige sculpturen mee werden gesleurd met de stroom. Charlotte's boek met transparant papier, een uitnodiging voor bezoekers om in situ te tekenen, bleef intact en werd een ontmoetingsplek voor gezamenlijke creativiteit. Op de zonnige slotdag van het laatste weekend werden de sculpturen herontdekt en teruggeplaatst.

Does Vandousselaere:

Ik ging op zoek naar vormen om mee te experimenteren en met de beek in dialoog te gaan en kwam uit bij een reeks studievormen, objecten die bij pieren geplaatst worden. Daar maakte ik mijn eigen alteraties op met beton, wapeningsstaal, fietsbanden en nylonkousen. De sculpturen voor de beek waren eerder organisch, en gingen een relatie aan met de omgeving. Het was een manier om de blik te richten op de mooie fenomenen en meanders van de beek.

Er kwam een ambtenaar langs die zich bezighield met dat rivierbekken. Ze vertelde ons wat meer over het management en beheer van de beek, dat ingrijpt in het landschap vanuit het idee van een maakbaarheid of oplossing, maar ze beaamde dat het nut van die ingrepen vaak verloren ging.

Charlotte Peys:

We waren geïnspireerd door jeugdherinneringen aan spelen in koel water tijdens warme zomers. Onze installatie kreeg verschillende lagen. Bezoekers kwamen toe, konden met de voeten in het water, en gingen op die manier sereen een relatie aan met de beek. Mensen namen hun tijd om door de beek te stappen en konden de sculpturen ook verplaatsen. Op de oever van de beek deed het

boek met tekeningen dienst
als bezinkingsplek. Het is het
sediment van al wie en wat hier is
gepasseerd.

Willem Frederik Hermans maakte een
boek over bodemerosie door toedoen
van de mens, dat werd uitgegeven in
1960, dat haalden we uit de archieven.
Het ziet er heel mooi uit, al werd de
thesis wetenschappelijk blijkbaar niet
zo serieus genomen, het was te literair,
te mooi geschreven.

Ada Van Hoorebeke

Toen Ada Van Hoorebeke de uitnodiging kreeg van manoeuvre om deel te nemen aan Kunst & Zwalm, was ze al bezig met het kweken van verplanten. Dit onderzoek rond groei, bloei en verwerking van oude gewassen exporteert ze naar een gegeven locatie waar haar bevindingen en artistieke visie gedeeld en geleefd kunnen worden. In Berlijn had Ada al een tweetal jaar wedeplanten (*Isatis tinctoria*) staan. Ze was benieuwd om deze opnieuw te kweken in Zwalm en op basis daarvan een installatie te ontwikkelen. Ze nam deel aan de wandelingen op elke dertiende van de maand om te kijken of er ook Zwalmenaars bereid waren een stukje van hun tuin hiervoor open te stellen. Dit bleek een hele uitdaging te zijn. Om de wede tijdens het K&Z parcours te kunnen oogsten moest ze op tijd gezaaid worden, en de seizoenen gingen razendsnel voorbij. Gelukkig ontmoetten we Karel en Lien in Kortendries, in wiens moestuin Ada eindelijk een paar rijtjes wede kon zaaien. Ada raadpleegde middeleeuwse teksten over landbouw en de wedeteelt in Engeland, Duitsland en Frankrijk die de Vlaamse wol van kleur voorzag. Ze verdiepte

zich ook in recente recepten en trachtte deze kennis toe te passen op kleinere schaal. Het proces zelf ging ze vastleggen in een sculptuur die ze tijdens K&Z als een openlucht laboratorium activeerde.

Ada Van Hoorebeke:

Blauw is zeldzaam in de natuur, vooral als verfstof, en nagenoeg alleen planten die de stof indigotine bevatten geven die schakeringen van pastel tot diepblauwe kleur. De wedeplant bevat een klein percentage indigotine en was vroeger de enige bron voor blauwe verfstof die in het Europese klimaat verbouwd werd. De plant werd sinds het ijzertijdperk gebruikt en werd in de loop van de middeleeuwen massaal verbouwd. Wede is een tweejarige plant waarvan het blad enkel in het eerste jaar meerdere keren kan geoogst worden. In het tweede jaar bloeit ze geel en vormt daarna grote zadentrossen. Het zaaien gebeurt voor de vorst ofwel erna in april en mei. Het oogsten vindt plaats in augustus, september en oktober. Dat was ideaal, omdat de wede dan genoeg zonlicht had gehad om blauw te produceren. Als je te vroeg oogst, zit er nog geen blauw in het blad. Deze cyclus paste perfect in de Zwalmroute, met de voorbereiding, het zaaien en dan het oogsten op moment wanneer de route open was

voor publiek. Het was een zoektocht om te begrijpen hoe die plant precies werkt, wat hij nodig heeft en hoe je er verf van maakt.

Als kunstenaar heb ik gelukkig niet de verantwoordelijkheid om heel Vlaanderen van een blauwe broek te voorzien. Want met een kleine productie van wedeplanten krijg je maar heel weinig verfstof. Maar hoe laat je dat dan zien? Ik kwam op het idee om met glasplaatjes te werken, ze met silicone aan elkaar te kleven, en de verferin te injecteren. In één plaatje zaten ook wede zaden. Zo bouwde ik aan een veldlabo dat bij de moestuin met wede planten kon neergepoot worden. De sculptuur ontwikkelde ik samen met Gino Versnich in Eeklo.

Ik wilde een staketsel maken van dunne metalen buizen met verbindingen uit stukken hout die zijn gesneden uit een vertakkende tak. Zo heb je industrieel rechte elementen uit metaal die bepaald worden door organische bochtjes van hout.

We vonden de sleedoorn meest geschikt, omdat de takken telkens in ongewoon rechte hoeken van bijna 90° afsplitsen. Hierdoor konden we een staketsel bouwen met semi horizontale en verticale lijnen waaraan ik later dingen kon bevestigen. De houtjes kozen we op het zicht, zaagden ze uit de struik en pasten we gaandeweg aan in de sculptuur. Die manier van

bouwen samen met anderen en met je materiaal kronkelt parallel met mijn denkwijze: ik ga op zoek naar oude en nieuwe geschiedenissen en kijk hoe verhalen zich al doende vertakken en samenkomen. Soms voegt iets of iemand een zin, een handeling eraan toe. We gingen te werk zoals een rivier langzaam door het landschap slingerd.

In de opstelling had de sculptuur sokkels waarop Ada objecten kon plaatsen uit het proces. Wanneer mensen langskwamen, vertelde ze over de sculptuur, de wede bevindingen en het proces van verfstof maken. Telkens een andere voice-over die de handelingen en contemplaties van het moment ondersteunden. Ze nam hen mee naar de moestuin. Daarna leidde ze hen door het openluchtlabo of ging water halen uit de Zwalm met emmer en koord. Op één van de sokkels stond ook een pot urine, verzameld door Karel de gastheer en zijn kinderen, van Maarten op de camping en van Buratinas in hun bootje op het veld.

Ada:

Urine werd bij ons vroeger gebruikt als bleekstof voor het extractieproces. Dit was een techniek om urine en wede te fermenteren, waarbij de urine tot ammoniak omgezet wordt. Dit zorgt ervoor dat de blauwe kleurstof oploste in de vloeistof en zich aan de textielvezels hecht.

Dit is een heel stinkend proces. Denk aan de ammoniakgeur van verschraalde urine in een steegje van een stad zonder wc's maar dan in combinatie met gefermenteerde wede bladeren. Deze bladeren zijn gekend voor hun uitzonderlijke stank bij het verrottingsproces. Denk aan een afvoer die maar niet ontstopt raakt maar dan zo driest dat dit verfbad enkel buiten kan worden toegepast. Hoe hard zou het toch gestonken hebben bij ons in de middeleeuwen? Het begon al op het veld, wede werd in sommige streken als monocultuur geteeld. Bij de oogst werden de bladeren direct gekneusd en in bolletjes gerold om op staketsels in hoopjes een eerste stadium van verrotting in te gaan. Daarna werden ze verkocht aan een soort rot-heer die de bolletjes wede in een soort rot-schuur verder hun gang liet gaan.

Maar eigenlijk is het verrottingsproces niet nodig en zijn er ook minder stinkende bereidingen mogelijk om de blauwe verfstof uit het blad te halen. Bij de verse gekneusde bladeren kun je door ze op te warmen en op te kloppen, zuurstof toevoegen en er een base zoals soda of kalk aan toevoegen. Dat moet dan bezinken en je moet het afgieten totdat het blauwe pigment over blijft.

Beide recepten injecteerde ik vervolgens tussen verschillende

glasplaatjes. Zo zie je duidelijk hoe de blauwe kleurstof onderaan lag en gescheiden werd van de urine, wat een lavalamp effect gaf als je ze bewoog.

Tijdens de publieke weekends werd het duidelijk dat de installatie echt geactiveerd moest worden. Ada was vaak zelf aanwezig en sprak bezoekers aan om hen rond te leiden. Ze speelde in op hun reacties wanneer ze arriveerden en zich afvroegen wat er precies gebeurde. Dat leidde vaak tot interessante gesprekken.

Ada:

Toevallig stond er ook een caravan vlak naast de sculptuur waar ik mocht verblijven van mijn host familie De Wagter-Urmel. Hierdoor kon ik altijd ter plaatse zijn om alles te documenteren of te schilderen met de inkt. Maar het beste van al was dat ik de sculptuur kon meemaken op alle uren van de dag en nacht. Ook de verf tests en lichttesten waren belangrijk. De testjes met wede pigment, aangedikt met Arabische gom of huidenlijm op papier hingen achteraf ongeveer acht maanden in het licht voor het raam, en waren nauwelijks vervaagd. Het is een grote angst dat alles wat je doet verdwijnt zonder daar zelf vat op te hebben. Voor sommige werken is dat oké maar ik wil het wel kunnen inschatten.

De naam *Wede Circuit* kwam voor mij uit het idee van een elektrisch circuit – een schakeling van verschillende elementen waardoor iets gaat oplichten of functioneren. Circuit verwijst naar het proces, een soort ritme in de handelingen, die erg bij mijn manier van werken past.

Het landschap beïnvloedde het werk ook. Je ziet door de glazen plaatjes het landschap, wat het werk verandert afhankelijk van het weer. Als het waaide, draaiden de plaatjes rond, als het regende, zaten er druppeltjes op, en af en toe hing er een spinnenweb aan. Al deze effecten gaven een extra dimensie aan het werk. Het was een performatieve installatie die zich voortdurend ontwikkelde. Waar de omgeving ook een onvoorspelbare rol in speelde. Wat de rol van de wede en de kunstenaar betreft, had ik een handleiding en een tijdsverloop opgesteld, wanneer ik de wede moest aanplanten, oogsten, verwerken en toepassen, dat was allemaal onderdeel van het werk. Elke maand kwam ik terug naar de tuin, en soms moesten de planten worden gezocht omdat ze overwoekerd waren. Het jaar na K&Z bloeiden de planten en gingen ze in zaad. Ik kreeg nog een bericht van Karel en Lien dat de wede mooi bloeide, dus het wede circuit zaaide zich uit in Zwalm.

Homa Arkani

Ook Homa Arkani's bijdrage voor Kunst & Zwalm vloeide voort uit een traject in nauwe samenwerking met manoeuvre. *Floating Carpet* is een collectief kunstwerk dat voortkwam uit een reeks van zeven workshops die Homa initieerde in manoeuvre's plek in Nieuw Gent. Dit socio-artistiek project haalde inspiratie uit Pieter Bruegel's schilderij *De Toren van Babel* en de gedichten van Rumi. De workshops stonden open voor burens van Nieuw Gent, velen met migratie-achtergrond, en leidde tot een gezamenlijk experiment voorbij de taal, opnieuw, vanuit ontmoeting via een tastbaar creatieproces met manoeuvre.

Zoals Rumi zegt: "Het hele universum en alle mensen zijn als één lichaam." Geïnspireerd door deze woorden, trachtte Homa de deelnemers samen te brengen en de individuele verschillen te overwinnen.

Eerst werd er getekend vanuit het onderbewuste. Gevoelens en gedachten werden op papier gezet en gedeeld. De tekeningen werden vereenvoudigd om de essentie van de gedachten vast te leggen, waarbij naar een gemeenschappelijke, gestileerde vorm werd gezocht. Het werk

bevat surrealistische motieven, zoals uitdijende en krimpende amoeben en speelse figuren. In de laatste fase creëerden ze een unieke tekening die de bijdragen van alle deelnemers samenvatte. Die werd vertaald naar een compositie op textiel, die in kleuren werd getuft.

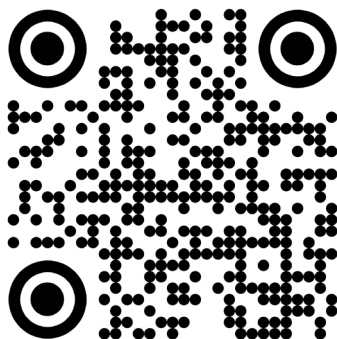
Het tuftingproces werd gekozen vanwege zijn 'kalmerende en stressverlagende werking', aldus Homa. "Het biedt een fysieke manier om spanningen en woede, vaak veroorzaakt door oorlogen in het thuisland of door de uitdagingen van het dagelijks leven, los te laten." Bovendien draagt de fysieke activiteit bij aan de visuele impact van het kunstwerk, door een direct en tastbaar proces van creatie.

Floating Carpet werd geïnstalleerd aan de voormalige zoo in Zwalm. Het tapijt had twee zijden: één die zichtbaar is voor het menselijke publiek, en één die gericht is op de niet-menselijke wereld (de voormalige diertuin). Deze dubbele kant van het kunstwerk verbindt verschillende werelden tot één lichaam.

Hiroko Tsuchimoto

Het project dat Hiroko binnen Kunst & Zwalm uitvoerde, werd al voorbereid voordat K&Z begon, met Chris die Hiroko hier speciaal voor uitnodigde omdat ze in residentie zou zijn bij manoeuvre met een workshop genaamd 'Becoming Streams'. In de Printerette in Nieuw Gent, waar manoeuvre een tweede atelier behuiste, werd er een 'stroom' gemaakt. Tijdens K&Z werd Hiroko voorgesteld aan Mark Libert, botanicus en vrijwilliger bij BOEM, die haar hielp bij haar onderzoek naar de planten waarop haar werk zich richtte. Hun samenwerking ontstond organisch en verdiepte het project, waarbij lokale kennis en artistiek onderzoek elkaar aanvullen. Hiroko's videowerk, *Undesirable Kisses*, brengt deze relaties en ecologische thema's in beeld. Hiroko deed ook een eenmalige performance waarbij ze 'danste' met de Balsamine-plant, die van Oost naar West een traject aflegde en bekendstaat als 'invasieve' soort, om deze relatie op nieuwe manier uit te beelden.

Daarnaast organiseerde Hiroko een borduurworkshop met de vrouwen van manoeuvre. Gedurende twee weken werd er op echte zijde geborduurd, om over het project te babbelen. Zijde

Undesirable Kisses, Hiroko Tsuchimoto, 2023

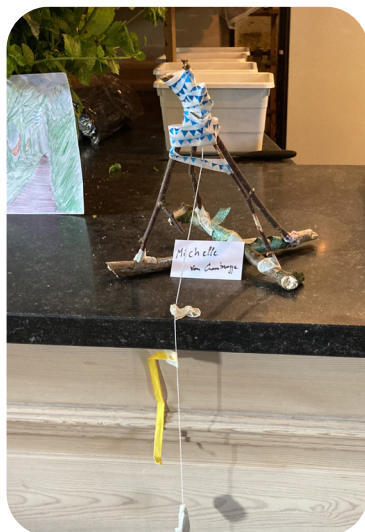

heeft een handelsgeschiedenis van Oost naar West, en weerspiegelt dus ook de reis van de plant (Balsamine). De zijde doek stond centraal en het borduren moest op een zo vrij mogelijke manier gebeuren, zonder vormen in te beelden, zonder dat er te veel gedachten bij kwamen, en traag. Tijdens de weekends waren er twee doeken: een van het atelier in manoeuvre, waarop Hiroko haar video projecteerde, en een van K&Z (er werd ook in de weide geborduurd tijdens de weekends).

Elen Braga

In de eerste maanden na de uitnodiging om deel te nemen aan K&Z richtte Elen Braga zich op haar artistiek onderzoek, waarbij ze vanuit haar eigen referentiekader en beeldtaal aansluiting zocht bij het thema 'water'. Braga, die haar wortels in Brazilië heeft, vond inspiratie in een oud ontwerp van een anker, dat meteen linkt aan water, maar ook aan het overzees kolonialisme. Water als route in relatie tot economische belangen, en daarbij horend ook het 'verankeren' van ideeën en verlangens. Dit idee trachtte Braga in te bedden in de lokale context van Kunst & Zwalm. Braga ging op zoek naar lokale grondstoffen, waarbij Balegemse steen uiteindelijk gekozen werd voor een installatie, die haar plek vond in een open veld langs de treinsporen van Munkzwalm. Het hout voor de sculptuur bewerkte Braga in haar eigen atelier, waar ze ook de Vlaamse leeuw op een juten zak tufte.

Tijdens de opbouwperiode kwam het werk letterlijk tot leven. Koen van BOEM vzw ondersteunde Braga met de technische en productionele realisatie van haar werk. Hij voorzag het opbouwteam steeds van verse koffie. De Balegemse steen werd in een

vrachtwagen aangeleverd, goed vastgemaakt met riemen. Terwijl de steen zorgvuldig uit de vrachtwagen werd getild en werd geplaatst, werden de houten balken in positie gebracht. De sculptuur moest vooral stabiliteit bieden, zodat het veilig was voor bezoekers. Door de regenval ontstonden er verzakkingen in het veld, waardoor de steen extra gestut moest worden. Aan de andere kant werd een zak met steengruis geplaatst, en tussen de twee werd een zwaar koord gespannen.

De titel van Braga's werk, *Feed the beast and feed the children* is geïnspireerd op de stelling: "Voed de dieren, geef de kinderen te eten en de rest is politiek." Het linkt aan de harde geschiedenis van het oorlogsverleden in de streek en de Duitse bezetting in Vlaanderen. Braga verwerkt in haar beelden wel vaker een harde realiteit op een speelse manier en met een knipoog.

De juten zak met de Vlaamse leeuw werd een levensgrote sculptuur waar zowel kinderen als volwassenen op konden gaan zitten en tegen konden leunen. Het was niet alleen voor de bewoners en wandelaars een bezienswaardigheid, maar ook voor de passagiers van de treinen die langs het veld raasden.

“Gewoon
ontmoeten
via de handen.

De taal die
we spreken
is echt de
taal van het
maken. Dat
moet, omdat
we allemaal
andere talen
spreken.”

Co-creatie (ook met het publiek)

Chris:

De verbinding tussen Brussel, Zwalm en Gent is echt wel gemaakt. Ik denk dat alle kunstenaars op een bepaald moment bij manoeuvre zijn gepasseerd. Various Artists kwamen tijdens een atelier namiddag langs om drie blauwe bollen te naaien op hun witte vest. Gyulseren [Van Dort] reikte daarvoor een diploma uit. En hoeveel handen hebben niet mee aan de Coral Reef gehaakt, zelfs tot in Brussel! Bij manoeuvre doet eigenlijk niemand iets individueel. De dingen ontstaan altijd samen... We maken nooit werk alleen. Dat is één van onze eerste regels bij manoeuvre. En dat maakt echt wel een ander soort denken over hoe je de dingen aanpakt of hoe je werkt als kunstenaar. Iedereen die bij ons komt co-creëren, doet eerst eens mee met een lopende project dat niets te maken heeft met hun eigen parcours.

Loes:

We hebben allemaal een andere achtergrond. En daardoor kunnen we toch op een of andere manier elkaar begrijpen of samen iets creëren. Wat je anders misschien nooit zou doen in een andere context. Vermeir & Heiremans startten hun

traject vanuit een onderzoek dat helemaal in de diepte ging. Om hun werk te maken, gingen ze in gesprek met het Molencentrum van de provincie Oost-Vlaanderen. We zijn daarvoor een hele dag naar het Mola-archief in Wachtebeke geweest, om daar te spreken onder meer over wat molens in politieke zin betekenen. Tijdens de drie publieke weekends werd hun werk gepresenteerd in een expo in de Zwalmolen, maar ook tijdens collectieve wandelingen langs de Zwalm. En dan was er nog het blauwe textielwerk van Marion [Aeby] die ook een cirkelvorm had. Zij hadden haar uitgenodigd om een soort verzamelplek te kunnen visualiseren.

Chris:

Merel Stolker had samen met de makers van manoeuvre al werk gemaakt, en we hebben bekeken hoe we dat konden inzetten. Aan het theeservies werd doorlopend tijdens de ateliers gewerkt, tussen andere grotere projecten door. Het moment voor koffie en thee is altijd belangrijk. De zorg die daarvoor nodig is, het huiselijke, is eigenlijk een soort van ritueel. Want wanneer je ergens binnenkomt, dan maakt het niet uit of je dorst hebt of niet, maar je wil mensen thuis laten voelen.

En Merel vond het mooi om dat ook mee te nemen in haar project voor Kunst & Zwalm. Het was een evidente keuze om dat bij iemand in de tuin te laten plaatsvinden.

Loes:

Ik denk dat **Amber Meulenijzer** en **Various Artists** de collectiviteit benaderd hebben vanuit de locatie en daar een samenwerking zijn aangegaan met het water. Beiden moesten echt in het water gaan om daar hun werk neer te zetten. Amber maakte haar opnames in het water, en ook met het water. Dat beschouw ik ook als een vorm van collectiviteit, maar wel op hun eigen manier...

Merel Stolker

Merel nam deel aan de wandelingen die elke 13de van de maand in Munkzwalm plaatsvonden. “Ik wist alvast dat ik thee wilde drinken en babbelen met de buurt. Dus belde ik aan bij mensen, of liet een briefje achter in de bus met het idee voor een ‘theeritueel’.” Leon (buurtbewoner) werd meteen enthousiast toen hij het woord ‘thee’ hoorde, hij groeide immers (medicinale) kruiden in eigen tuin. Leon’s boeken over de geneeskrachtige werking van kruiden (o.a. moerasspirea), dienden als inspiratie voor het ritueel. Ook had hij verse honing. De kruiden droogde Leon in zijn woonkamer, en andere kwamen van bij Karel en Lien.

“Ik vond een plek voor het theeritueel in de tuin van Christine [Vancouillie], die nog niet lang in Zwalm was komen wonen. Het was voor haar de ideale gelegenheid om mensen bij haar thuis uit te nodigen, het dorp te leren kennen en nieuwe banden te smeden. Christine nam een ware rol op als host, in haar lange achtertuin naast de velden.

Het ritueel bestond uit drie delen: de kruiden en hun werking, de theekopjes en potten, en uiteindelijk het proeven. Eerst vertelde ik over de verschillende

kruiden, er waren 2 soorten thee en bezoekers konden kiezen welke ze zouden drinken. Terwijl de thee aan het trekken was, gaf ik meer uitleg over de kopjes. Mensen kozen een kopje uit, die werden met thee gevuld en dan doorgegeven, waardoor iedereen de verschillende kopjes kon vastpakken. Op die manier werd het maakproces bij het publiek betrokken.”

De kopjes waren gehaakt door de vrouwen van manoeuvre en gebakken in de keramiekoven in Brussel (door Various Artists). Ze werden in gietklei gedoopt en gingen dan de oven in. Het touw brandde weg en de klei bleef over. Nadien werd er nog met de hand geglaazuurd bij manoeuvre, en geschilderde patronen van de vrouwen aangebracht. De kopjes waren hol vanbinnen, dus ze waren kwetsbaar, en ze vingen het licht, je kon er als het ware ‘door kijken’. (Sommige waren niet helemaal waterdicht.)

Amber Meulenijzer

Amber Meulenijzer heeft een geluidspraktijk waarmee ze een dialoog aangaat met de omgeving. Ze monteert speakers op voertuigen, zoals haar witte Saab of de Buratinas boot, en werkt in situ: dit kan een brug zijn, een sluis, structuren die al aanwezig zijn in een landschap en ermee in interactie treden. Dit proces leidt tot installaties, als vehikels die bestaande geluiden proberen capteren en weer uitzenden, versterkt of vervormd. Dit brengt een nieuw geluid uit, die onze aanwezigheid en relatie met de omgeving bevraagt.

Amber Meulenijzer:

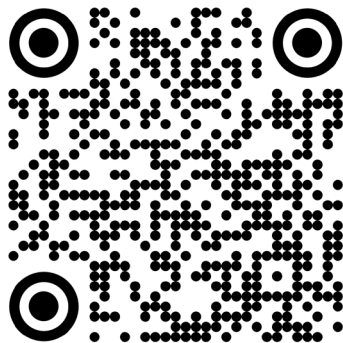
In de vroege fase van Kunst & Zwalm, tijdens de wandelingen, kwamen er twee locaties op mijn radar: de Bruggenhoek en de Zwalmsluis. Het idee voor de Bruggenhoek bleef bij een tekening, het was de Zwalmsluis die de installatie haalde. Ik maakte gedetailleerde schetsen voor de installatie, om me in te beelden hoe het geluid zich zal gedragen. De praktische limieten (zoals het richten van de speakers, arrivee van de kabels) bepalen een kader waarbinnen ik kan beginnen fantaseren. Ik nam contact op met Nadia en Erica van de gemeente Zwalm, zodat men op de plek waar de kabels in het gras lagen niet zou gaan maaien. (Die communicatie is

helaas niet doorgekomen.)

Het is een heel secuur proces, en de installatie is steeds veranderlijk, afhankelijk van waar de speakers geplaatst worden, en uiteraard de Zwalm zelf die niet alleen een volume heeft maar steeds in beweging is.

De Zwalm sluis is gelegen naast de Zwalm molen, waar de wandelroute van editie 2023 startte. Het geluid van het water was sterk aanwezig, en had een invloed op de ervaring van het publiek én de bewoners in de buurt. Het geluid mengde zich met het dagelijkse leven van de omgeving en werd door de installatie luider en intenser, wat leidde tot gesprekken en soms zelfs discussies over de veranderde geluidservaring.

Naast de geluidsinstallatie bracht Amber een live performance tijdens de avondwandeling. Voor deze performance leende ze het visserspak van Loes, ze stapte midden in de Zwalm met een mengpaneel voor het bedienen van de microfoons en versterkers en het creëren van een live feedbackcompositie via de luidsprekers. Haar live geluidsbewerking ging in dialoog met het water, waarbij het publiek vanop de brug getuige was van een unieke interactie. Een zaklamp op Amber's hoofd lichtte het schuim op het water op, waardoor het patroon van het water zichtbaar werd en het poëtische aspect van haar werk werd versterkt. De Zwalm kreeg een specifieke klank, en creëerde een ervaring die op subtiële wijze de grenzen tussen kunst en omgeving vervaagde.

Amber Meulenijzer - recording of her sound installation 'mo(ve)ment' in the Zwalm river, Belgium

“Mensen op
de camping,
die er
sporadisch
wonen,
uit noodzaak
wonen,
of toeristen
zijn.”

Publieke ruimte (en Zwalm)

Loes:

Er waren ook drie kunstenaars met wie we nog niet hadden samengewerkt. **Karel Thienpont, Tamara Van San en Maarten De Vrieze.** Er was de vraag van BOEM om ook lokale kunstenaars en bewoners te betrekken, en daar wilden we op onze eigen manier aan tegemoet komen. Karel is van de streek en woonde er al langer, Tamara was pas recent inwoner van de regio. En Maarten groeide er op en was weggegaan, net zoals Amber, die recent trouwens is teruggekeerd.

Chris:

Ja. Maarten wilde al lang met manoeuvre iets doen en vond het super interessant om in een groter kader te kunnen werken. En omdat hij eigenlijk van de streek was [Oudenaarde, Eine], vond hij dat een fijne uitdaging. Momenteel woont hij in Brussel, niet zover van jullie [nadine]. Dus alles viel zowat samen. Interessant is dat hij echt ter plaatse werkte, en die connectie met de bewoners écht creëerde. En dan konden we in gesprek gaan met mensen die daar wonen, of al lang wonen, alsook met mensen van de camping...

Loes:

We vonden het belangrijk dat de camping werd opgenomen in de route, om meer diversiteit

te brengen in het project, en ook een ander publiek aan te trekken. De Vlaamse Ardennen is een bevoorrecht publiek. En de camping draait dat een beetje om. “Mensen ontmoeten elkaar, die ontmoetingen kan je als kunstenaar laten gebeuren, en liefst op een spontane manier.” Er waren mensen uit Zwalm die nog nooit op de camping geweest waren, hoewel ze er opgegroeid zijn. Het dorp en de camping zijn twee verschillende werelden.

“Een
toekommer,
een
vertrekker
en een
blijver.”

Loes:

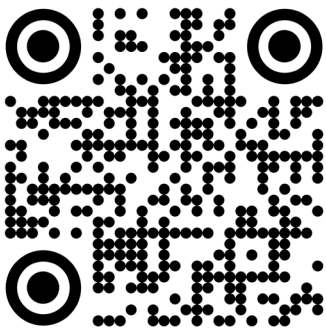
Het is een hele uitdaging om te werken in de publieke ruimte, die ruimte in te nemen en beschikbaar te maken om kunstwerken te presenteren. Om dat vertrouwen te krijgen van BOEM. Dat is echt spannend. Je komt ergens. Terwijl je allebei initieel in de stad werkt. En dan word je eigenlijk als buitenstaander uitgenodigd om iets te doen met de lokaliteit aldaar. En met dat landschap. Daar hangen veel verwachtingen aan vast.

Bij nadine is wandelen een centrale methode of praktijk. In de editie die we in 2019 cureerden werd er ook veel gewandeld op voorhand. Maar nu wilden we dat idee concreter maken. Het was de dertiende editie, dat was een mooie toevalligheid. Zo werden de kunstenaars en vrijwilligers iedere dertiende van de maand uitgenodigd. Op die manier konden we iedereen wel een keer bereiken om mee te wandelen. Die openheid was belangrijk denk ik. Er viel zo elke maand iets om te communiceren, wat een herinnering aan het project gaf. En dan vond ik dat een goed aanhaakpunt.

Chris:

En iets gaan drinken na de wandeling. Beetje lokaal zichtbaar zijn ook hé. Cafés zoeken. Op café gaan. En de mensen die daar zaten, vroegen dan wat we daar deden.

“We werkten
meestal met
relationele
kunstenaars.”

'met man en muis', Karel Thienpont, 2023

nu 2618: Kunst en Zwalm
iedereen van harte welkom!♥
omtrek van 4 a 5 uur ongeveer te
kopen van de zwalm! maken
will ik samen met mijn blieve
vriend en scheps makker
Egon Boeckmans onze oorspr
naar de open armen van de
Zee. met dank aan: @kunst
in zwalm @madina @man
geuria @Egon.Boeckmans@
Tamara Jan Doon: for the ink

Karel Thienpont & Tamara Van San

TO THE OPEN ARMS OF THE SEA

LONELY RIVERS CRY

"WAIT FOR ME"

I'LL BE COMING HOME

OH, MY LOVE

MY DARLING

I'VE HUNGERED FOR YOUR

TOUCH

A LONG LONELY TIME

Karel Thienpont en Tamara Van San werkten samen tijdens Kunst & Zwalm, ondanks ze oorspronkelijk hun eigen projecten wilden doen. Karel was geïnspireerd door Elvis Presleys' nummer Take Me to the Sea, en zou een tocht ondernemen met de kano naar zee, met Toon Boeckmans als scheepsmakker. Dit bracht hen op het idee van een zeemans-tattoo.

Tamara, die net leerde tatoeëren, zette haar eerste tattoo op Karel, een live event dat op heel wat toeschouwers kon rekenen. De tattooage was gebaseerd op een tekening van Fadime van manoeuvre, waar Karel ook zijn Elvis-kostuum maakte.

In de uitwisseling met manoeuvre verdiepte Karel zich verder in hun artistieke processen. Zijn fascinatie voor Elvis werd door Chris geïntroduceerd aan de vrouwen van manoeuvre, die foto's en tekeningen maakten van Elvis' laatste optreden. De tekening van Fadime bleef een prominente herinnering aan deze periode.

Tamara toonde haar werk op de wandelroute en in de huizen van enkele buurtbewoners, waarbij de scheiding tussen de privésfeer en het publiek werd vertroebeld. In de raamkozijnen toonde ze keramieken sculpturen en op de gevels introduceerde ze de golfjes van de rivier, zette ze letterlijk in de verf. Karel hielp Tamara op zijn beurt om de gevelschilderingen te vervaardigen.

Maarten De Vrieze

In deze editie van K&Z werden verschillende manieren verkend om met water om te gaan. Maarten De Vrieze zag het als metafoor voor zijn positie als kunstenaar. Hij zette een mobiel atelier op bij Camping Canteclae (een container met een tent erop). Maarten verbleef daar twee maanden en ging dagelijks in gesprek met andere kampeers. Het spel Monopoly diende als katalysator om met bezoekers in gesprek te gaan over onderwerpen zoals kapitaal, huizen en eigendom. Maarten's aanwezigheid op de camping bood een informele setting voor reflectie en ontmoeting, waarin de grenzen tussen kunst, het dagelijks leven en gesprekken over maatschappelijke kwesties subtiel vervaagden.

Maarten De Vrieze:

“Het gaat erom aanwezig en actief te zijn als kunstenaar in de openbare ruimte, in contact te komen met mensen. Deze benadering kan worden vergeleken met wat de situationisten deden. De vraag was: “Hoe kan ik vanuit het niets beginnen, en door gewoon aanwezig te zijn, een soort relevantie zoeken waaruit iets kan ontstaan?”

De camping in Zwalm is een unieke plek, waar veel mensen

noodgedwongen een permanente
gemeenschap vormen. Het doel
is om relevantie te vinden in wat
daar al aanwezig is – de mensen
en de kennis. Een belangrijk
aspect is de manier waarop je
communiceert en in contact
komt, in mijn geval door iets
te creëren waar mensen zich
mee kunnen identificeren. Het
spel Monopoly werd een nuttig
hulpmiddel in dit proces. Ik riep de
bewoners op om Monopolyspellen
te verzamelen. Door dit spel aan
een tafel op te zetten – een spel
dat de meeste mensen kennen –
begon ik gesprekken met hen over
wonen en geld.

Het spel dat Monopoly inspireerde
heette The Landlord's Game en
was ontworpen door Lizzie Magie,
een uitgesproken activiste voor
de feministische beweging en het
Georgisme. Het werd gecreëerd als
een manier om het kapitalistische
systeem in vraag te stellen en
te bespreken. Het belangrijkste
verschil tussen het originele spel en
het Monopoly dat we vandaag de dag
kennen, is dat het oorspronkelijke
spel eigenlijk nooit bedoeld was
om te worden “uitgespeeld”; het
was ontworpen zodat mensen een
paar rondes zouden spelen om te
ervaren wat het systeem betekende
en om discussie tijdens het spelen
aan te moedigen.

Door het bordspel op die manier
te introduceren op de camping,
herkenden de mensen meteen dat

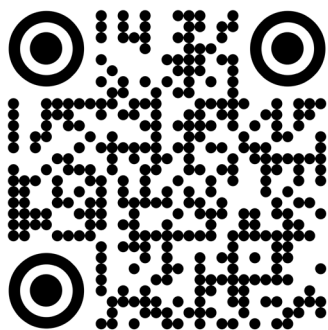

het een ander soort spel was. Terwijl we speelden, ontstonden er vanzelf gesprekken. Wanneer er iets relevants naar voren kwam, maakten we aantekeningen. We begonnen ook de regels aan te passen op basis van de eigen situaties of ervaringen van de mensen. Zo introduceerden we het concept van het OCMW (Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn). De mensen op de camping beschikken over kennis die ik niet heb, en het delen van deze kennis hielp de kloof te overbruggen die we vaak tegenkomen. De sleutelvraag wordt dan: Hoe erkennen we deze kennis als iets waardevols om op te nemen in ons dagelijks leven en de maatschappij?

In de huidige politieke situatie en conflicten is er een gebrek aan erkenning van de situaties van mensen. Er is een enorme kloof die steeds breder wordt. Dit vind ik interessant; als kunstenaar heb je een soort 'vrije' identiteit. Het is alsof je geen eigen agenda hebt, zodat je vrij kunt bewegen tussen al deze sociale lagen, en zo verbind ik me met water. Het is een vorm van activisme, maar je probeert poëzie te gebruiken in plaats van de vuist. Door lange tijd op de camping door te brengen en dit spel te gebruiken om gesprekken te starten, probeer je een ander zaadje te planten, ook al is het maar voor even – dat is de rol die je kunt spelen. Door dit Monopolyspel hoor je verhalen die je anders niet zou horen. Je leert over situaties waarin mensen terecht zijn gekomen, door omstandigheden,

en dit onthult de donkere kant van het bordspel waar we allemaal in vastzitten. We kunnen het spel niet vermijden; we zitten erin, en we moeten spelen. Er is geen andere manier.

Het Monopolyspel, zoals wij het kennen, kaapt onze verbeelding op een agressieve manier. Het is zeer problematisch. In dit systeem, waar onze gehele economie op gebaseerd is, wordt het concept van 'geluk' gepresenteerd als de enige manier om succes te behalen. We zitten zo diep geworteld in dit systeem. En dat is erg triest, want voor Lizzie Maggie betekende dit spel exact het tegenovergestelde. Als kunstenaar vind ik het belangrijk om te laten zien dat er andere manieren zijn om te bestaan en je uit te drukken. Dit soort werk loopt echter altijd op een dunne lijn – hoeveel onthul je? Er moet een balans zijn: hoeveel van de realiteit van mensen gebruik je in je verhaal en werk? Na K&Z ben ik teruggegaan naar de camping om alle Monopoly-spellen terug te brengen naar de eigenaars. Als aandenken aan mijn tijd op de camping tijdens de zomer, maakte ik een poster waarin het Monopolyspel stond afgebeeld zoals het was veranderd. De poster bevatte de geschiedenis van het bordspel, de titel, reflecties en sporen van wat daar gebeurd was, samen met het mobiele atelier. Het was een manier om iets achter te laten, maar alleen met de mensen die deel uitmaakten van de ervaring.

'ik maak mezelf tot zee waarin het kind zal dromen', Maarten De Vrieze, 2023

She Shanties & Buratinas

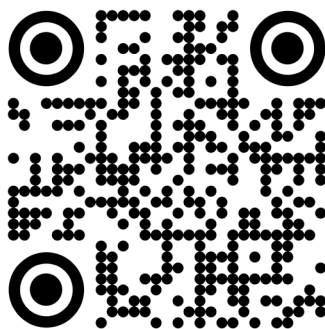
Buratinas, een kleine boot op zonne-energie, spoelde aan naast de Zwalm. De Buratinas-kapiteins van dienst, Mathilde Maillard, Caroline Daish en Emma Lee Harder, namen de boot van Brussel naar Ath en vervolgens over land naar de onbevaarbare Zwalm. Ze brachten een tweeledig project naar Kunst & Zwalm: *She Shanties & Other Water Stories*. Tijdens hun reis op het water verzamelden en registreerden de drie kapiteins vele verhalen over het einde van deze boot. Over de digitalisering van de kanaalsluizen en de normalisering van een waterwereld. Over het leven op het water en de ontmoetingen met mensen, de onzichtbare dingen. Ze verzamelden ook She-Shanties (een Engelse woordspeling op 'Sea Shanties') en maakten daar hun eigen 'vervrouwelijke' alteraties op. Sea Shanties zijn traditionele werkliederen die ritmische arbeid aan boord van grote boten begeleiden. Slechts 2% van deze liedjes zijn gemaakt door vrouwen. De 'She Shanties' van de kapiteins weerspiegelen hun eigen ervaringen met een moderne maar inefficiënte stuurmanskunst aan boord van de traagste boot van Brussel, de Buratinas.

Het was een heel avontuur om een boot in de weilanden van Zwalm te plaatsen. De oorspronkelijke bedoeling om de boot op de Zwalm te water te laten werd afgewezen; de rivier bleek onbevaarbaar en de snel veranderende waterstand door sluizen maakte het ook onveilig. Daarom werd besloten om de boot in een veld te plaatsen, met steun van lokale bewoners. De boot werd ingericht met een geluidsinstallatie die zowel de opgenomen interviews als de aangepaste zee-liederen liet horen. Gedurende drie weekends waren er live-performances waarin deze liederen werden gezongen en uitgevoerd.

Caroline Daish:

“She Shanties werkte ook samen met een klasje uit Zwalm. We organiseerden met hen een workshop tijdens de week, waarbij we ons verkleedden als vreemde piraten en hen lieten kennismaken met she shanties. We nodigden hen uit om hun eigen teksten te maken. En dan zongen we samen. Die liedjes hebben we tijdens het laatste weekend ook gezongen voor publiek. Het was toen ontzettend warm.

We interviewden de sluiswachter in Ittre. In Zandbergen bij Grimbergen. Tegenwoordig zijn er steeds minder mensen aan de sluizen. Het openen van de sluizen en alle communicatie gebeurt nu via internet. De meeste mensen op het water zijn echter gepensioneerd en hebben geen idee

Het kaperslied, She Shanties, 2023

hoe ze die nieuwe tools moeten gebruiken - hoe ze hun account moeten maken, hoe ze de sluis moeten openen - en de sluiswachter zei dat hij het ook niet weet, dus hij kan ze niet helpen.

Ons doorlopend onderzoek bestaat uit het verzamelen van verhalen van op het water en dan een goede context vinden om deze te presenteren aan de hand van liedjes en opnames. Zo hebben we al veel materiaal verzameld en liedjes gemaakt. Ze werden bijvoorbeeld uitgevoerd bij de Cercle de la Voile in Grimbergen. Veel van die verhalen kwamen van deze reis. Over het zien van mensen die onder bruggen leven...

Vlakbij Tubize, waar Boot Tenace was, ontmoetten we een hele gemeenschap van mensen. Een man die een professionele geluidsstudio bouwde op zijn boot. Hij was de boot aan het renoveren en had toestemming gekregen om hem in Brussel aan te leggen, zodat bands er kunnen verblijven. Het is een geweldige boot. Met slaapkamers aan de achterkant. Gigantisch. Een grote peniche. En ze waren bezig met het isoleren van het geluid.

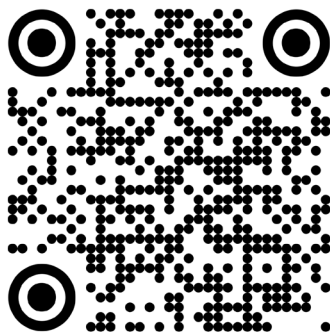
We verzamelde ook verhalen van de Buratinas Captains. Zo vertelde Al Versieux over toen er enorme overstromingen waren en ze alles van de Buratinas moesten halen en mensen uit de haven moesten evacueren. Dit was in de buurt van Limburg aan de Maas. Na dit voorval hadden we een gesprek: Wat als dit het einde van de Buratinas is? En hoe zou dit einde er dan uitzien? Amber Meulenijzer

zei: ‘Ze heeft vleugels nodig, en ze moet wegvliegen.’ Pacôme Beru zei: ‘Zuidwaarts! Je moet Buratinas naar het zuiden brengen – naar Spanje, de Middellandse Zee.

Buiten Charleroi is het water zo vervuild dat het felgroen is. Er is een chemische fabriek in de buurt. We grapten: “We zijn op de Riviera.” In onze bikini’s. Deze reis was geweldig – de Kunst & Zwalm reis.

De reden dat we voor K&Z naar Bleton-Ath gingen, was om de boot uit het water te halen. Terwijl we langs de rivier in Roubaix voeren, zagen we dat ze het aan het baggeren waren, dus besloten we te vragen of ze Buratinas konden optillen. Na een telefoontje met hun bedrijfsleider, gingen de mannen akkoord om ons te helpen. Ze vertelden ons dat we de volgende ochtend om 6 of 7 uur daar moesten zijn. Deze baggeraars verplaatsen normaal geen boten, dus we moesten dit zelf uitzoeken. We slaagden erin om hijsbanden te vinden, en toen ze de boot optilden, zwaaide Buratinas van links naar rechts. We kregen de boot uit het water en op de trailer van Maarten (De Vrieze). Maarten had de trailer niet meer nodig, want hij had zijn mobiele werkplaats al opgezet op de camping. Toen we op de camping waren, moesten we de boot van de trailer duwen. Een man die in zijn veld werkte, zag ons worstelen en kwam helpen.

Voor de terugkeer van de boot naar het water, hadden we een vrachtwagen van ‘Dick Frères’. We hadden het op een dag gepland, maar het veld was te nat, dus het kon niet doorgaan. Het gebeurde op een andere dag.

She Shanties and other water stories blog

Collectiviteit

Loes:

Ik denk dat iedereen collectief heeft gewerkt, maar op verschillende manieren. Zelfs Elen Braga die als kunstenaar misschien het meest autonoom werkte, heeft wel met een veld moeten samenwerken. Met iemand die dat veld ter beschikking stelt. Met iemand die dat mee opstelt. Met een steen die komt. Met een residentie die doorging bij iemand van BOEM. Zelfs daar...

Chris:

Ja, want voordien had zij een collectief werk gemaakt met manoeuvre. En dan dacht ik... Waarschijnlijk gaan we weer samen iets maken. Wat niet gebeurd is. En dat was ook zeer oké. Want het was verrassend anders.

Loes:

Of Tamara van San. Haar keuze om op een muur van een lokale bewoner iets te doen. En bij mensen thuis haar sculpturen te zetten op de vensterbanken. Dat was een vorm van collectief werken. Eén die niet zo klassiek is, laten we zeggen.

Chris:

En dan Karel Thienpont, die een heel eigen wereld in zijn hoofd heeft, die ongelooflijke raakpunten zocht overal. Door te leren breien, bij manoeuvre. Dat uitwisselen. Door een

tattoo te zetten op zijn arm.

Met de tekening van iemand bij manoeuvre. En die tattoo dan ook te laten zetten bij zijn vriend. Waarmee hij samen met de boot gingen varen, voor zijn project. En ja, zo telkens was er wel iets collectief. Maar ook vaak op en in het moment. Hoe hij vond dat collectiviteit paste in zijn werk. Dat was ook heel mooi. Hij is een echte verbinder van aard. Een lokale verbinder.

Die kleine dingen blijven in onze herinneringen. Als we bij manoeuvre over water bezig zijn, als we zingen. Er werd bijvoorbeeld gezongen bij het werk van Anna Raimondo. Tijdens haar interviews moest er ook vertaald worden. 'Ja, toen moest je ook stil zijn om de opname te doen.' En die herinneringen komen weer naar boven, omdat ze zijn blijven hangen in die ruimte. Net zoals de manier waarop we dingen maken. Ik ga er altijd vanuit dat manoeuvre zo een oeuvre opbouwt. En dat al die werken wat met elkaar verbonden zijn. En dat ze elkaar beïnvloeden qua methodes. Omdat we altijd collectief werken.

“Er was altijd
wel een
collectief
gegeven.”

Kunst & Zwalm 2023
(over/met/in/door) water

Verhalen door
Loes Jacobs (nadine vzw)
Chris Rotsaert (manoeuvre)

in samenwerking met:

Ada Van Hoorebeke, Amber Meulenijs, Anna Raimondo,
Caroline Daish, Mathilde Maillard & Emma Lee Harder (She Shanties Crew),
Does Vandousselaere & Charlotte Peys, Elen Braga, Hiroko Tsuchimoto,
Homa Arkani, Karel Thienpont & Toon Boeckmans, Maarten De Vrieze,
Merel Stolker, Tamara Van San, Various Artists, Vermeir & Heiremans

Ontwerp door Linde Stevens
Geprent en geproduceerd bij nadine met riso duplo S-850 op 111 exemplaren

Transcriptie door Phyllis Dierick, Linde Stevens

Kunst & Zwalm is een project van BOEM vzw

Kunst & Zwalm 2023 - (over/met/in/door) water werd gecureerd door
Loes Jacobs (nadine, Brussel) en Chris Rotsaert (manoeuvre, Gent)

met ondersteuning van nadine, manoeuvre, Vlaamse Gemeenschap,
Provincie Oost-Vlaanderen, Gemeente Zwalm, Stad Gent,
Cultuurregio Lei-Schelde, CC de Ververij Ronse, Erfgoed Vlaamse Ardennen,
Duvel Moortgat, Kunsten Brussel

